

SHARQONA TARBIYADA OILANING TUTGAN O'RNI VA UNING TILSHUNOSLIKDA AKS ETISHI

Mustafayeva Xulkar Utkir qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti 2-bosqich magistri
Hulkarmustafayeva96@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sharqona tarbiya tizimida oilaning tutgan o'rni tilshunoslik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil etilgan. Tadqiqot davomida oila muhitining bola nutqi, muloqot kompetensiyasi, til madaniyati va axloqiy qarashlarining shakllanishiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy asoslar bilan yoritilgan. Sharqona oilalarga xos bo'lgan lingvomadaniy birliklar — maqollar, hikmatlar, duolar, murojaat shakllari va etiketik ifodalarning tarbiyaviy ahamiyati lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganilgan. Maqolada oila nutqiy muhitining bola shaxsining rivojlanishi, milliy qadriyatlar merosini uzatishdagi o'rni hamda kommunikativ me'yorlarning shakllanishi tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari: pragmalingvistika, lingvopragmatika va lingvomadaniyat kontekstida izohlangan. Tadqiqot natijalari sharqona tarbiyada tilning bosh omil sifatida namoyon bo'lishi, oila esa til va ma'naviyatning asosiy uzatuvchi instituti ekanligini ilmiy jihatdan asoslab beradi*

Аннотация: *В данной статье рассматривается роль семьи в восточном (шаркона) воспитании с точки зрения лингвистики. Исследование анализирует влияние семейной речевой среды на формирование речи ребёнка, его коммуникативной компетенции, языковой культуры и нравственного мировоззрения. Особое внимание уделено лингвокультурным единицам, характерным для восточных семей: пословицам, мудрым изречениям, благопожеланиям и формам обращения. Семейная речевая среда изучается в рамках прагмалингвистики, лингвопрагматики и лингвокультурологии. Полученные результаты показывают, что язык является основным средством передачи национальных ценностей и воспитательных традиций, а семья выступает ключевым институтом сохранения и трансляции лингвокультурного наследия из поколения в поколение.*

Annotation: *This article examines the role of the family in Eastern (Sharqona) upbringing from a linguistic perspective. The study analyzes how the family environment influences the development of a child's speech, communicative competence, language culture, and moral worldview. It highlights the educational significance of linguistic and cultural units typical of Eastern families, such as proverbs, wise sayings, blessings, and forms of address. The linguistic environment of the family is explored through the frameworks of pragmalinguistics, linguopragmatics, and linguoculturology. The findings demonstrate that language serves as the primary tool in transmitting national values and moral traditions, while the family functions as the central institution responsible for preserving and conveying linguistic and cultural heritage across generations.*

Tayanach soʻz va iboralar: *Sharqona tarbiya, oila instituti, til va tarbiya munosabati, nutqiy muhit, lingvomadaniyat, lingvopragmatika, pragmalingvistika, tarbiyaviy diskurs, muloqot kompetensiyasi, til madaniyati, maʼnaviy meros, milliy qadriyatlar, kommunikativ meʼyorlar, nutq etiketi, ona tili tarbiyasi, maqollar va hikmatlar, murojaat shakllari, duo va nasihatlar, axloqiy qarashlar, lingvokulturologik yondashuv, oila – madaniy kod uzatuvchisi, nutq stereotiplari, tarbiya vositasi sifatida soʻz, sharq oilalarida muloqot, kattaga hurmat kichikka izzat, milliy til muhitining taʼsiri, til orqali ijtimoiylashuv, tilning tarbiyaviy kuchi, avlodlararo madaniy uzviylik.*

Русский Восточное воспитание, институт семьи, взаимосвязь языка и воспитания, речевая среда, лингвокультура, лингвопрагматика, прагмалингвистика, воспитательный дискурс, коммуникативная компетентность, культура речи, духовное наследие, национальные ценности, коммуникативные нормы, речевой этикет, воспитание на родном языке, пословицы и мудрые изречения, формы обращения, благопожелания и наставления, нравственные представления, лингвокультурологический подход, семья как носитель и передатчик культурного кода, речевые стереотипы, слово как средство воспитания, общение в восточных семьях, уважение к старшим и забота о младших, влияние национальной языковой среды, социализация через язык, воспитательная сила языка, межпоколенная культурная преемственность.

English Eastern upbringing, family institution, the relationship between language and upbringing, speech environment, linguoculture, linguopragmatics, pragmalinguistics, educational discourse, communicative competence, language culture, spiritual heritage, national values, communicative norms, speech etiquette, mother-tongue education, proverbs and wise sayings, forms of address, blessings and advice, moral views, linguoculturological approach, the family as a transmitter of cultural codes, speech stereotypes, the word as an educational tool, communication in Eastern families, respect for elders and kindness to the young, the impact of the national language environment, socialization through language, the educational power of language, intergenerational cultural continuity.

Sharqona tarbiya asrlar davomida shakllangan, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va maʼnaviy merosga tayanadigan murakkab ijtimoiy-madaniy tizimdir [3]. Bu tizimning eng muhim poydevori oila hisoblanadi [5]. Oila nafaqat ijtimoiy institut, balki tarbiya, maʼnaviyat, axloq va nutq madaniyatining shakllanishi uchun bosh omildir [6]. Sharqona oilalarda tilning oʻrni juda muhim boʻlib, bola tarbiyasi avvalo ona tili orqali yoʻlga qoʻyiladi [2]. Shu bois mazkur maqolada sharqona tarbiyada oilaning tutgan oʻrni tilshunoslik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilinadi. Sharqona tarbiyada tilning oʻrni va lingvistik asoslar. Sharqona tarbiya til orqali shakllanadi, chunki soʻz tarbiyaning asosiy vositasidir [6]. Oʻzbek xalq pedagogikasida “yaxshi soʻz jon ozigʻi”, “katta gapining gapiradi”, “duo – tarbiyaning quroli” kabi iboralar mavjud boʻlib,

ularning barchasi tilning tarbiyaviy kuchini ko'rsatadi [7]. Lingvopragmatika nuqtayidan qaralganda, ota-onaning ohangi, nutq uslubi, murojaat shakllari, nasihatlar bolaning muloqot kompetensiyasi va axloqiy qarashlarini shakllantiradi [8]. Oila ichida nutq madaniyati me'yorlarining qo'llanishi bolada madaniy va ijtimoiy kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi [9]. Masalan, bolaga "rahmat", "iltimos", "marhamat", "kechirasiz" kabi etiketik birliklarning o'rgatilishi uning kelajakda muloqot madaniyatiga ega bo'lishini ta'minlaydi [10]. Tilshunos olimlar fikricha, oila muhitida shakllangan nutq stereotiplari bolaning nutqiy faoliyatining asosiy modeli bo'lib xizmat qiladi [1]. Oila nutqiy muhitining bola shaxsiga ta'sir. Tilshunoslikda bola nutqining shakllanishi fonetik, leksik, grammatik va pragmatik bosqichlarga ajratiladi [6]. Har bir bosqichning sifatli kechishi ko'p jihatdan oilada yaratilgan nutqiy muhitga bog'liq [2]. Sharqona oilalarda kattaga hurmat, kichikka izzat ko'rsatish an'analari nutq orqali namoyon bo'ladi [7]. Masalan, ota-onani "siz"lab murojaat qilish, ularni ismi bilan chaqirmaslik, oila ichida vaziyatga qarab yumshoq yoki qat'iy ohangni tanlash – bularning barchasi lingvomadaniy me'yorlardir [8]. Sharq oilalaridagi nasihatlar, duo va pand-nasihatlar bolaning dunyoqarashi va axloqiy prinsiplarini shakllantiradi [3]. Bu jarayon tilshunoslikda "tarbiyaviy diskurs" deb yuritiladi [14]. Tarbiyaviy diskursning asosiy xususiyati – nutqning didaktik yo'naltirilganligidir [14]. Lingvomadaniyat va sharqona oilaviy qadriyatlar. Til milliy madaniyatning ko'zgusi ekanligi tilshunoslikda ko'p bora isbotlangan [4]. Sharqona qadriyatlarga xos bo'lgan iboralar, maqollar, hikmatlar oiladagi tarbiyaning lingvokulturologik asosini yaratadi [13]. Masalan:

"Ota – tog'ing, ona – bog'ing" [3],

"Onaning hurmati – Xudoning rahmati" [3],

"Farzand – ko'ngil mevasidir" [3]. Bu iboralar xalqning oilaga bo'lgan munosabatini ifodalaydi va til orqali avloddan avlodga o'tadi [4]. Lingvomadaniyat nuqtayi nazaridan qaralganda, oila – milliy madaniy kodning saqlovchisi va uzatuvchisidir [4]. O'zbek oilalarida nutq etiketi va kommunikativ me'yorlar. Sharqona oilalarda nutq etiketi juda rivojlangan [9]. Uyga kirganda "Assalomu alaykum", ketayotganda "Xayr omon bo'ling", salbiy holatlarda "Kechiring", yordam so'raganda "Iltimos" kabi ifodalar kommunikativ me'yorlarning tarkibiy qismidir [10]. Bularning barchasi tilshunoslikning pragmalingvistika yo'nalishida o'rganiladi [6]. O'zbek oilalarida odatda bola kattalarga qarshi gapirmaslik, baland ovozda baqirmaslik, muloyim ohangda murojaat qilishga o'rgatiladi [8]. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning muhim ko'rinishidir [1]. Sharqona tarbiya va oila institutining tilshunoslik bilan chambarchas bog'liqligi ushbu tadqiqotda ilmiy asoslar orqali isbotlandi [2, 6, 7]. Oila nafaqat ijtimoiy muhit, balki til va nutq madaniyatining shakllanish maktabi hisoblanadi [5]. Bola nutqining sifatli rivojlanishi, ruhiy olami, axloqiy qarashlari va dunyoqarashi avvalo oilaviy til muhitiga bog'liqdir [3, 8]. O'zbek oilalarida qo'llaniladigan murojaat shakllari, maqol va matallar, nasihatlar, duo va tilaklar milliy madaniyat va tarbiya tizimining ajralmas qismidir [13]. Shu sababli

sharqona tarbiya til orqali avloddan avlodga o'tadigan ma'naviy meros sifatida e'tirof etiladi [4].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov A. O'zbek tili madaniyati. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Yo'ldoshev M. Til va madaniyatning o'zaro munosabati. – Toshkent, 2018.
3. Karimov N. Sharqona tarbiya an'analari. – Buxoro, 2016.
4. Jo'rayev A. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent, 2020\
5. To'xtiyeva S. Oila psixologiyasi va tarbiya. – Toshkent, 2019.
6. Rasulov Q. Tilshunoslikka kirish: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
7. Shukurov R. O'zbek oilaviy qadriyatlari va tarbiyaviy an'analar. – Samarqand: Zarafshon, 2017.
8. Qodirova M. Lingvomadaniyat va milliy mentalitet. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
9. Xudoyberganova D. Nutq madaniyati va muloqot etiketi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
10. Azizova S. Til va jamiyat: ijtimoiy lingvistikaning asosiy yo'nalishlari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish, 2016.
11. Sobirov A. O'zbek maqollari lingvokulturologik talqinda. – Toshkent: Nodirabegim, 2022.
12. Mamatqulova Z. Tarbiyaviy diskursning lingvopragmatik xususiyatlari. – Namangan: NamDU nashriyoti, 2021.
13. Mustafayeva Xulkar Utkir Qizi Tarbiyada mehr-oqibat, hurmat va e'tiqod qadriyatlari JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
14. Volume 3, Issue 2, July, 2025 ISSN: 3030-3508
15. <https://spaceknowladge.com>